

JAUNOJO VERTERIO KANČIOS

Būk vyras ir neseik manim!

Verteris

1. Johann Wolfgang Goethe (1749—1832) audringiausius ir kūrybingiausius jaunystės metus (1770—1775) praleido Strasbūre, Wetzlarė ir gimtajam Frankfurte. Čia jis išgyveno pasaulėžiūros krizę, netekdamas krikščioniško dievybės supratimo ir palinkdamas į panteizmą, Gamtą-Dievą. Čia blaškė jį erotinės aistros, kankindamos jo sąžinę kaip furijos ir gundydamos net nusižudyti. Čia jis patapo Rousseau mokiniu, drauge su juo protestuodamas prieš kultūrą ir visuomenę ir skelbdamas primityvų paprastumą ir individo teises. Šitos dvasios buvo kupina visa Goethės būtybė. Ją stengė išsakyti gausingais eilėraščiais, Götzo drama (1773), *Verterio* romanu (1774), meno ir net teologijos straipsniais. *Verterio* romanas tą nuotaiką išsakė geriausiai ir turėjo daugiausia įtakos amžininkams.

2. Medžiaga, iš kurios Goethė sukūrė savo pirmąjį romaną, buvo iš dalies paties autoriaus pergyvenimai, iš dalies jo pažįstamo Jeruzalemo. — 1772 m. atvykęs į Wetzlarą teismo praktikos atlikti, Goethė susipažino su pasiuntinybės sekretorium Kestneriu ir aistringai pamilo jo sužadėtinę Lotą. Iš pradžių slėpė savo jausmus, bet paskui

negalėjo ištverti ir pabėgo iš Wetzlaro, palikdamas draugams tik gaudų laišką. Netrukus gavo iš Kestnerio žinią, kad jo pažįstamas Jeruzalemas, kaip ir jis, buvo pamilęs svetimą žmoną, bet paprašytas nebelankyti jos namų, pasiskolinęs iš Kestnerio pištalietus ir nusišovęs (1772). Tada „Verteriui planas, sakos Goethė, buvo surastas“. Romanas tuojau buvo parašytas. Jame autorius nori „atvaizduoti giliais ir nuoširdžiais jausmais apdovanotą jaunuolį, kuris pasiklysta savo svajinguose sapnuose, įsikasa į spekuliacijas, ligi pats palūžta pritapusių aistrų, ypačiai begalinės meilės įtakoje, ir paleidžia sau į kaktą kulką“.

3. To jaunuolio figūra sudaryta iš Jeruzalemo ir paties Goethės ir pavadinta Verterio vardu. Lota įamžinta savo tikriniu vardu. Vietoj Kestnerio įvestas Albertas. Herojaus dvasia ir jos kančios parodyti autoriui labiausiai rūpėjo, dėl to fabula labai paprastutė. Verteris, pamilęs Lotą, neturi užtenkamai jėgos ir noro savo aistrai suvaldyti, bet jis neturi užtenkamai jėgos ir Lotai pavergti. Antra vertus, jis nėra tiek nesąžiningas ir tiek energingas, kad savo konkurentą nuveiktų ir iš Lotos širdies jį išstumtų. Jis kenčia ir vis giliau ir giliau skęsta į savo aistrą, kol pagaliau jam lieka tik vienas būdas neišsprendžiamam konfliktui išspręsti — pištalietas. Savižudybė dėl meilės? Meilės romanas? — Ne visai. Meilė čia kaip magiško žibinto šviesa: apšviečia aistrų apsvaiginto žmogaus dvasios kerteles ir parodo, kaip jis prieina prie savižudybės.

Koks tas žmogus, kuris ryžtas sau gyvybės siūlus sutraukyt? Kas jį prie to veda? Nevienodus atsakymus Vertery surado Goethės amžininkai ir modernus literatūros kritikas.

4. Goethės amžininkai žvelgė į Verterį tik iš gerosios pusės. Jiems Verteris rodė idealus žmogus, paleistas gyventi netikusoje visuomenėje. Jis garbina gerą, meilų

Dievą, gailestingą Tėvą, kurį jis randa margaspalvyje gamtos pasaulyje; jis myli prastuosius kaimo žmonelius, švelnias kaimo mergaites prie šulinio; jis džiaugias naiviu vaikų juoku ir kalba; jis mėgsta klausytis švelnios muzikos, piešti galveles ir kampelius kaimiškos gamtos, į kurią jis mėgsta kasdien išbėgti. O tačiau to kilnaus žmogaus tokis galas! Goethės amžininkai drauge su autorium protestuoja prieš visuomenę, kuri to idealaus herojo nenori suprasti, jo talentų įvertinti; protestuoja prieš moralę, kuri visai ne su užuojauta ir pasi-
gailėjimu žiūri į savižudybę, kuri net mirusio herojo nemoka pagerbti. Verteris buvo nakčia palaidotas, be draugų, be iškilmių. „Jį nešė darbininkai. Nė vienas kunigas jo nepalydėjo“. Verteris aniems laikams rodė tikrasis genijus, gamtos žmogus, kuris bėga iš gyvenimo ne dėl to, kad jis per silpnas gyventi, bet dėl to, kad jis per daug kilnus, kad galėtų gyventi menkų žmonių visuomenėj. Ir kaip gi taip suprasto herojo neužjausi. „Geriau visą amžių neturtėliu būti, ant šiaudų gulėti, vandenį gerti, šaknelėm maitintis... nekaip tokio sentimentalaus poeto neužjausti“, rašė vienas kritikas.

Iš Rousseau pasiskolintos ir Goethės pagilintos Verterio idėjos padėjo pagrindus vėlesniam „pasaulio sielvartui“ (Weltschmerzui): kilnus ir laisvas žmogus negali būti šioje visuomenėje laimingas; jam skirta kentėti ir žūti. O prancūzas Chateaubriandas, Verterio sekėjas, dar aiškiau pabrėžė: juo kilnesnė dvasia, juo didesnes kančias ji turi pakelti. Vienintelis išganymas — mirti.

5. Verterio kančias šitaip suprantančius Goethės amžininkus, pasak Salzerio, pagavo Verterio karštligė. Kaip maldininkai šventąją žemę, jie lankė Jeruzalemo kapą, liejo ašaras dėl herojaus likimo. Jausmingi jaunikaičiai dėvėjo drabužius kaip Verterio (mėlyną fraką, geltoną liemenę, raitelio kelnės). Merginos svajojo mylimųjų, tokių kaip Verteris; susiję kalbėjosi Verterio posakiais; dainavo apie Verterį ir

Lotą; pasisavino Verterio pasaulėžiūrą, nešiojosi su savim Verterio knygelę; net Napoleonas septynis kartus skaitęs prancūziškąjį vertimą ir išsigabenęs romaną į tolimąją ekspediciją, į piramides. Daugelis nusivylėlių nešiojėsi su savižudybės mintimi, o ne vienas ją ir įvykdęs. Prancūzė ponია Staël juokais taria, kad dėl Verterio daugiau nusižudę, kaip dėl gražiausios moters.

Per dvejus metus Verterio išėję net 16 leidimų. Garsas nuskambėjo ir per užsienius; romanas išsiversta daugiau kaip į 25 kalbas. Iš tų, kurie savo kūrinuose atgaivino verterizmą, labiausiai pažymėtinas anglų Byronas.

Bet netrūko ir priekaištų. Nikolai parašė parodiją „Jaunojo Verterio džiaugsmas“; Lessingas patarė Goethei sukurti „Geresnįjį Verterį“, o Leipzigo miesto taryba uždraudė jį platinti; Danuos, buvo įtrauktas į sąrašą knygų, pavojingų ne tik religijai, bet ir viešiesiems papročiams.

6. Po pusšimčio metų, kai pasirodė *Verteris*, Goethė prisipažino Eckermannui tik sykį teskaitęs savo kūrinį. Jis „bijąs vėl atgaivinti tas patologines būsenas, iš kurių veikalas buvo kilęs“. Jis pats jau seniai buvo išgyvenęs audringojo genializmo amžių. Neišlyginamas konfliktas tarp širdies ir pasaulio, tarp idealo ir tikrovės, tarp individo ir visuomenės, kuris sužudė Verterį, dabar jau buvo jam svetimas. Iš individo šalininkų Goethė jau buvo perėjęs į visuomenės pusę ir pirmąjį palenkė antrajai. Tas individas, kuris Vertery buvo viso ko centras, „Tasso“ pavirto mažute visuomenės organizmo dalele ir savu noru klauso visuomenės įstatymų, nes „žmogus nėra gimęs laisvas būti“.

7. Mūsų dienų skaitytojas ir kritikas, atsipalaidavęs nuo epochos dvasios, kitaip žiūri į herojų ir veiklą vertina visai dėl kitų motyvų. — Daryti tik tai, kas malonu, vengti ir neapkęsti pareigos, skųstis negerovėmis, bet jų netaisyti ir net nenorėti taisyti — šiandien nėra joks idealas. O tos charak-

terio ydos apnuodija net šviesiausius Verterio bruožus: meilę ir švelnumą. Ar jis myli prastuosius žmones ir jų sunkius darbus, kad pats imtųsi darbo? Ar jis myli vaikus, kad pats sukurtų šeimą? Ne. Jis myli juos dėl to, kad jie tokie tolimi, tokie jam nekenksmingi; su jais gali būti ramus, nereikia kovoti (Croce). O kovoti jis nenori. Jis bėga į gamtą, nuo žmonių, nuo pareigos, kad tik nereiktų kovot su kitais ir svarbiausia su pačiu savim, su aistromis. Papratęs su jausmais nekovoti, jis pasirenka verčiau žūti nekaip sutelkti savo valią ir atsižadėti to, kas jį kankina ir kas jį tuo pačiu metu maloniai jaudina. Net pasitraukdamas iš gyvenimo, kad neardytų bičiulių laimės, jis nepagalvoja, kaip žiauriai suksaudina tuos, kurie jį myli. Jam liguistai malonu jaudintis įsivaizduojant, ką Lota darys, išgirdus apie jo mirtį.

Šiandienykščiams skaitytojams aišku, kad jo mirties kaltininkas yra ne visuomenė ir ne meilė, bet jo paties charakteris: perdėtas jautrumas, pasingumas, bevališkumas. Jam trūko jėgos aiškiai apsispręsti ir nusigalėti (Walzel). Tai tragedija žmogaus, panašaus į Hamletą.

8. Mūsų laikų kritikai daugiau dėmesio kreipia ne į socialines Verterio tendencijas, kaip Goethės amžininkai, bet į estetines veikalo vertybes: 1) į pilnus gyvybės, jausmo ir pastabumo gamtos paveikslus, 2) į idiliškus žmonių gyvenimo epizodus (plg. mergaitės epizodas prie šulinio), 3) į gilų pažvelgimą herojo dvasion, 4) pagaliau į nuoseklų jo dvasios evoliucijos rutuliojimą — Goethei puikiai pavyko parodyti, kaip liguistumas Verterį siaubia giliau ir giliau ir ritinas su juo vis kylančiu ir smarkėjančiu tempu kaip lavina. Ta gamta, kurią jis anksčiau gaubė meile, jam kelia jau nusi-vylimą; joj mato nebe dieviškąsias kuriamąsias galias, bet baisų karstą. Jo neveiklumas auga: net savo mėgstamos paišybos jau nebepajėgia imtis. Fantazija aptemus: aiškaus Homero vietoj skaito niūrias miglotas Osiano giesmes. O jos

susilieja su Lotos juodų akių burtais, vaidenas gelmėmis, kuriose jis turės paskęsti. Kiekvienas Verterio žygis rūpestingai pagrįstas. Viskas išplaukia iš jo liguistos psichikos, sutaria su ja ar ją toliau plėtoja.

Katastrofa artėja per ištisą scenų ir būvių margumyną. Čia esam su herojum plačioj didžioj gamtoj, čia prie virtuvės židinio, čia prie šulinio, sode, vaikų kambary, žvilgančiame grafo salone, skurdžiame kaimo viešbutyje. Autorius veda herojų per visus metų laikus ir visokias gamtos nuotaikas, kurios dažniausiai sutaria su Verterio dvasios būsenomis ir su aprašomu dalyku suderinta kalba. Ji laki, kai kalbama apie didžiąsias pasaulio mįsles; paprastutė, kai vaizduojamos idiliškos būklės; ji čia rami ir švelni, čia audringa, aistringa. Dvasios gėlės pavaizduoti techniškai daug padeda iš Richardsono ir Rousseau pasiskolinta laiškų forma.

Nors praėjo jau sentimentalieji laikai, nors nieks nenori būti sentimentaliu šaukiamas, bet ir šiandien pasitaiko žmonių, kurie jaučias dėl savo gabumų aukštesni už kitus, tačiau kurie dėl savo didelių pretenzijų sau ir kitiems nieko gero nepadaro ir nedaro. Jie tik ardo sau ir kitiems gyvenimo laimę, įsikalbėdami neveiklumo priežastis (Walzel). Į juos tebus taikomas Goethės motto, pridėtas prie Verterio vėlesnio leidimo:

Žiūrėk, tau moja jo dvasia iš kapo:
būk vyras ir nesek manim!